Kenesei István

Grúzia vagy Georgia – még mindig

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 31. szám, 2018. augusztus 3.

Széky János az *ÉS* július 27-i számában magyarázatot fűz a több olvasó által is kifogásolt Georgia országnévhez, amellyel a köznyelvben elfogadott Grúziát váltotta fel interjújában (*Miért Georgia?,* 2018/30.). Jóllehet a nyelvészet és a nyelvészek nagy többsége már túljutott azon az állásponton, hogy a személyes nyelvhasználatot (is) befolyásolják vagy előírják, tehát ha akarja, Széky János használja csak nyugodtan a Georgia elnevezést, akár annak a kockázatával is, hogy olvasói nem biztos, hogy tudják, az e név által jelölt melyik államra (a kaukázusira vagy az USA tagállamára) gondol. A rövid közleményében adott magyarázata azonban több ponton is tévedésben van, ezért csekély átszerkesztésekkel hadd közöljem itt újra a kollégáim információi alapján a *Magyar Nemzet* 2011. augusztus 11-i számában közölt írásomat.

A grúz kormány 2009 óta ismételt erőfeszítéseket tesz arra, hogy azokban az országokban, illetve nyelveken, ahol a *grúz* és a *Grúzia* megnevezéseket használják, áttérjenek a *georgiai, Georgia* megjelölésekre. Ennek érdekében a hazai parlamenti patkó minden oldaláról megnyertek mindenkori kormánypárti képviselőket, valamint hozzájuk az akkori Külügyminisztérium apparátusát is, hogy a magyar hivatalos használatban a *Georgia* és származékszavai szerepeljenek. A parlamentben is interpellálták Martonyi János külügyminisztert, aki válaszában kifejtette, hogy a kétoldalú diplomáciai érintkezésben használják a *Georgia* nevet.

Előrebocsátom, hogy a *Grúzia–Georgia* probléma alapvetően nem nyelvészeti, hanem több millió magyar anyanyelvű embert érintő nyelvhasználati kérdés, ami pedig nem mindig rendeletek függvénye. Emlékezzünk rá, hogy hivatalosan (és rendszerfüggetlenül) évtizedekig csak *távbeszélő* létezett, akár névsorról, készülékről vagy központról volt szó. De a hivatalosság végül csak beadta a derekát a nyelvhasználatnak, és a *távbeszélő* szót ma már csupán némely utcai fedlapon láthatjuk a *M. Kir. Távbeszélő Társaság* kifejezésben. Persze más a helyzet az országnevekkel. Amikor például Rhodesiában véget ért a fehér uralom, akkor mindenki tudomásul vette, hogy az egykori gyarmatosító Cecil Rhodes nevét az új állam nem viselhette tovább, és elfogadta a *Zimbabwe* elnevezést. Ugyanígy volt ez *Burma–Mianmar* vagy *Ceylon–Srí Lanka* esetében is. És ha holnap, mondjuk, Elefántcsontpart szeretné levetni ezt az igazán nem makulátlan aromájú gyarmati nevet, semmi kifogásunk nem lehetne ellene.

Grúzia esetében azonban más képlettel állunk szemben. A névváltoztatási igény ugyanis friss keletű. A súlyos vereséggel véget ért 2008-as grúz–orosz háborúval való összefüggése napnál világosabb, hiszen a grúz kormányzati szervek, csakúgy mint Széky János itt említett magyarázatában, arra hivatkoznak, hogy a kifogásolt szó orosz eredetű, illetve az oroszból került hozzánk, és nemzeti méltóságuk megőrzése miatt szeretnék eltüntetni e szót a világ nyelveiből.

A régmúltba visszatekinteni sok bizonytalansággal jár együtt, és a népnevek igen érzékeny kérdéskört alkotnak, ezért jó szándékú tévedések vagy tudatos hamisítások is körbeveszik őket (gondoljunk csak a többszörösen megcáfolt *hun–hungarus* rokonításra). Annyit azonban biztonsággal mondhatunk, hogy az országukat saját nyelvükön *Szakartvélo*nak hívó grúzokat a szomszéd török és perzsa népek az előző ezredforduló táján a talán grúz eredetű *gurdzs/gordzs* néven emlegették, amiből egy *gurz* alakra lehet visszakövetkeztetni a X. században lejegyzett arab írású szövegek alapján. Abban sem lenne semmi meglepő, ha a szomszéd népektől származna a név: a franciák a magukat *deutsch*-nak nevező népet az *allemand*, az angolok a *German*, a svédek a *tyska*, a magyarok meg (az egyébként a szlávból jött) *német* névvel illetik.

Minden további *Grúzia/Georgia* ebből a török/perzsa közvetítésű szóból származik. Az egyik irányban valószínűleg az itáliai félszigeten lett belőle *Georgia* (ejtsd: dzsordzsa), amelyből aztán visszakövetkeztettek egy soha nem volt ógörög *geórgosz* népnévre, amely pedig – minő véletlen! – pont „földművelőt" jelentett. Az ókori görögök egyébként valójában *kolkhisziaknak* vagy *ibéreknek* hívták a grúzok őseit. Az európai újlatin (francia, spanyol, portugál stb.) és germán (angol, holland, svéd stb.) nyelvekben így terjedtek el a szó különféle változatai.

A másik irányban, Ázsiában, a *gurdzs/gordzs* népnév indult hódító útjára, végül a szláv nyelvekbe a *gurz-*ból már az óoroszban (de nem minden nyelvjárásban) megtörtént hangátvetéssel *gruz(in)/Gruzia* formában. Így lett a török nyelvcsalád nyelveiben az ország neve szinte kivétel nélkül *Gürdzsisztán*, és attól függően, hogy milyen közvetítő nyelv segített, alakult ki a mai formája. Mi például közvetlenül a németektől kaptuk a náluk azóta már kihalt *Grusien* szót a XVIII. és XIX. század fordulóján, amikor a magyar nyelvnek semmiféle kapcsolata nem volt az orosszal, és a magyar országnevek szabályai szerint lett belőle *Grúzia* az akkor még élő *Georgia* változat mellett. Hogy aztán a németbe melyik szláv nyelvből került, azt nem tudni: könnyen lehet, hogy valóban az oroszból. De akármi történt is, az biztos, hogy a szó nem orosz eredetű, még ha orosz közvetítéssel került is több mint két évszázada Közép-Európába. A XIX. század végére pedig, tehát jóval a szovjet idők előtt, Magyarországon a *Grúzia* vált elfogadottá – minden további orosz hatás nélkül.

Tévedés ne essék: nem minden országnév-változtatást kell ellenezni. Ma természetesnek vesszük, hogy a tót, oláh, rác helyett a szlovák, román, szerb szavakkal utalunk a szomszéd népekre, hiszen így a saját elnevezéseiket használjuk a történelmi (de egyébként szintén idegen forrásokból származó) szavakkal szemben, amelyek nem mindig voltak mentesek a negatív felhangoktól. De a németek például sose sérelmezték, hogy a szlávban „néma" jelentésű népnevüket váltsuk át mondjuk a *germán*ra. Sőt mi, magyarok sem vetjük fel, hogy az angol nyelvterületen az „éhes" jelentésű *hungry* szóra oly nagyon hasonlító *Hungary*t változtassák, mondjuk *Magyarland*re, vagy hogy a szláv nyelvterületen meghonosodott *Vengria* változzék a latinos *Hungária*ra.

Csakhogy grúz barátaink nem a saját *kartvéli* szavukat ajánlják, hanem, mint láttuk, ugyanannak az idegen kifejezésnek egy másik, számukra mai külpolitikai okokból kedvesebb változatát. Érdekes, hogy sem a grúz politikusokat, sem a minisztérium munkatársait, sem a Grúziát megjárt különböző pártállású képviselőket nem zavarná, ha – írásban mindenképpen – azonos módon emlegetnénk a kaukázusi országot, mint az – angol II. György királyról elnevezett – USA-tagállamot, és így akár össze is téveszthetnénk őket. Igaz, ebben osztoznánk a világ sok más nyelvével, de hát azok „készen kapták" a kínos helyzetet, nem szándékosan állították elő.

Nyelvészként elkeseredem azon az eshetőségen, hogy ha ezentúl azt akarjuk mondani: „Ez a tea a grúzoké", akkor erre a megpróbáltatásra kényszerülünk: „Ez a tea a georgiaiaké." Persze lehet, hogy Széky János a kávét jobban szereti.

Köszönettel tartozom Gerstner Károlynak az általános etimológiai információkért, Ivanics Máriának és Róna-Tas Andrásnak a török, Jeremiás Évának a perzsa, Komlósy Andrásnak a grúz nyelvi adatokért.